

THOMAS HUTTINGA

WAAROM WE EUROPEAAN ZIJN

UITGEVERIJ PLUIM
DE GROENE AMSTERDAMMER
AMSTERDAM/ANTWERPEN

Uitgave in samenwerking met

**DE GROENE
AMSTERDAMMER**

Eerste druk, mei 2024

© Thomas Huttinga

Omslagontwerp Loudmouth
Typografie binnenwerk Perfect Service
Productiebegeleiding Tim Beijer
Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 933 3941 5
NUR 740

www.uitgeverijpluim.nl

Opgedragen aan Mathieu Laurent Leon
Segers (1976-2023), die nu deel uitmaakt
van de geschiedenis van ideeën.

'No man is an island,
Entire of itself;
Every man is a piece of the continent,
A part of the main.

If a clod be washed away by the sea,
Europe is the less,
As well as if a promontory were:
As well as if a manor of thy friend's
Or of thine own were.

Any man's death diminishes me,
Because I am involved in mankind.
And therefore never send to know for whom the bell tolls;
It tolls for thee.'

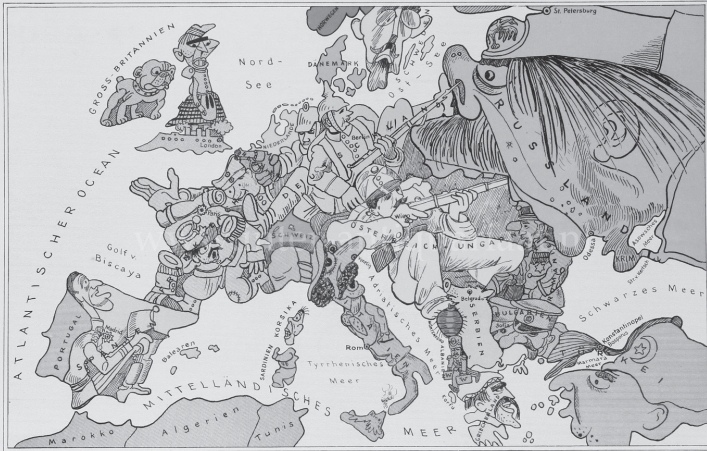
– John Donne (1572-1631)

Het koninklijke Europa in 1789,
voorafgaand aan de Franse Revolutie.
(Bron: File:Europa 1789.svg–Wikimedia Commons.)

KARTE VON EUROPA IM JAHRE 1914

Gezeichnet von W. Trier

England verbringt seine Flotte unter der Heimat Rick, die Dugge Irland im Rücken. König Oskar von Schweden sieht „gepannt“ auf Russland. Frankreich zieht sich müde zurück, während sich Spanien seinen Nächsten bringt: Belgien — für ihn selbst! Deutschland und Österreich-Ungarn heizen gute deutsche Flotte nach allen Seiten aus. In der Schweiz herrscht guter „Wider“ — für den selbst! Russen verkleinern Indien, sonst wäre ganz schön. Montenegro — Lassehande, Serbien — Schwerehande! Der König von Dänemark — Albasien — willst sein Volk. Griechenland und die Türkei haben sich zum Fressen geg. Feindland von Bulgarien möchte auch etwas abbauen. ~~_____~~ Kussland will das Oste verschlingen, es wird ihn aber nicht gelingen!

PREIS DER DOBELKARTE 30 Pf.
100% dieses Preises erhält das
„CENTRAL-COMITÉ VOM ROTEN KREUZ.“

Het bewapende Europa van de opkomende natiestaten vlak voor de start van de Eerste Wereldoorlog in 1914. Een prent door Walter Trier.
(Bron: Reklameverlag Ernst Marx (Berlijn), 1914.)

Inhoud

Proloog 13

Deel 1: Een nationaal én Europees gevoel in de negentiende eeuw 27

A) Welkom in de negentiende eeuw: van het kanon-
schot tijdens de Franse Revolutie van 1789 tot het
eerste pistoolschot van de Eerste Wereldoorlog in
1914 29

I) 1789-1848: Europa wordt verdeeld als een
stuk kaas, een langdurige periode van poli-
tieke onrust en de steeds luidere roep om on-
afhankelijkheid 38

II) 1848-1914: 'IJzer en bloed', het ontstaan van
nieuwe Europese staten en nieuwe superiori-
teitsgevoelens 47

B) Het bouwen van een nationaal en een Europees
huis 52

I) Staatsnationalisme met nieuwe steden en
nieuwe helden 52

II) Toenemende Europese verbondenheid in de
negentiende eeuw: technologische verande-
ringen, een gemeenschappelijke geschiede-
nis en cultuur en het begin van een Europa-
gevoel 63

- A) Lang leve de technologie! Europese verbondenheid door machines, een nieuw spoorwegennet en het besef van een nieuwe tijd 63
- B) Het bouwen aan een Europeagevoel: het culturele Europa van kunstenaars, schrijvers en intellectuelen in het Parijs van de negentiende eeuw 68
- C) Conclusie 80

Deel 2: Tussen Logos en Pathos en het verhaal van onze Europese verbondenheid 85

- A) De Logos van Europese verbondenheid 87
  - I) De Europese verbondenheid door onze paspoorten 87
  - II) De Europese verbondenheid door het geld in onze portemonnee 89
  - III) De Europese verbondenheid door onze veiligheid en defensie 94
- B) Op naar een Europese Pathos: een gevoel van Europees patriottisme 97
  - I) Hoe het niet moet: de lessen en valkuilen van het nationalisme 97
  - II) De kracht van het gevoel: op naar een Europees patriottisme 101

Epiloog: waarom we Europeaan zijn 107

Bronnen 125

Dankwoord 135

Proloog

Europa. Een continent vol bruisende culturen met voortdurend veranderende lokale talen, tradities en temperaturen. Een continent met een gemeenschappelijk verleden dat je herkent in de gebouwen, de musea en de monumenten. In de muzikale klanken van Beethoven tot Dua Lipa en in de bekende verhalen van Don Quichot tot Kuifje. Europa is vakantie vieren op de Griekse eilanden, een snel bezoek aan Brussel of een citytrip naar Krakau om een vriend of geliefde op te zoeken. Europa biedt kansen: het is makkelijker dan ooit om in een ander land te gaan studeren. Binnen de grenzen van de Europese Unie kun je grenzeloos reizen, liefhebben, een bedrijf starten, je kunt er probleemloos bellen, werken en betalen met een gemeenschappelijke munt. Van Nederlanders tot Polen, van Zweden tot Italianen: we zijn verbonden met elkaar en bouwen gezamenlijk aan het bouwwerk dat Europa heet. We leven de ooit gedroomde droom van verbondenheid en verbroedering, een gevoel dat diep in het hart van de Europeaan leeft.

En nu. Kijk hoe Europa er anno 2024 bij ligt. Een aantal jaar geleden besloot een lidstaat uit onvrede de deur achter zich dicht te gooien en na een referendum uit de Unie te treden, de ene crisis volgt de andere op en we zien een sterke terugkeer van de gedachte 'eigen

land eerst'. Sinds de Russische inval in Oekraïne in 2022 woedt er een oorlog op het Europese continent, waarvan we nog niet weten hoe het zal eindigen, het grootste conflict sinds de Tweede Wereldoorlog. Europeanen zoeken hun heil steeds meer bij nationale politici die bescherming beloven te bieden door zich achter de grenzen terug te trekken. Europa voelt vooral als een aangename vakantiebestemming, een ver-van-mijn-bedshow, of soms zelfs een bedreiging. Thuis ligt voor hen nog steeds in het eigen land, daar waar het vertrouwd voelt en je de taal herkent. Hoe kan het dat die Europese droom van verbondenheid niet meer lijkt te resoneren bij het overgrote deel van de bevolking?

Hoe dan ook heeft Europa steeds meer impact op ons leven. In de afgelopen decennia zijn we als Europeanen wel degelijk dichter naar elkaar toe gegroeid. Op economisch, politiek en cultureel gebied wordt er meer en meer tussen de verschillende Europese landen samengewerkt. Van de aanpak van de coronacrisis tot het migratiebeleid en van de gemeenschappelijke euromunt in onze portemonnee tot de eensgezinde reactie op de Russische inval in Oekraïne in 2022: het zijn voorbeelden van onze toegenomen verbondenheid als Europeanen. De bedreigingen aan de grenzen van de Europese Unie zijn grensoverschrijdend; ze raken niet alleen je eigen land, maar zijn een gemeenschappelijke uitdaging voor de andere Europese landen. Ook al verkopen politici Europa slechts als een handige buffer voor onze veiligheid, een omvangrijke markt waar geld te verdienen valt of een middel om onze nationale belangen veilig te stellen. Europa is inmiddels meer geworden dan

dat, we delen door de uitdagingen van onze tijd een gemeenschappelijke lotsbestemming als Europeanen.

En hierin schuilt een tegenstelling: we zijn als Europeanen dus steeds meer met elkaar verbonden geraakt, maar we *voelen* ons nog altijd vooral sterk verbonden met onze eigen nationaliteit. Europa wordt gezien als eilandjes van Spanjaarden, Belgen, Polen, Zweden, Schotten en Litouwers die samenwerken in Europees verband maar voornamelijk elk hun eigen geschiedenis, literatuur en eigenschappen hebben. En waar het nationalisme na de Tweede Wereldoorlog naar de vuilnisbak van de geschiedenis werd verwezen, is het in de eenentwintigste eeuw terug van weggeweest en sterker dan ooit. De klanken van ‘eigen land eerst’ resoneren bij steeds meer kiezers, en het nationalisme, vermomd als rechtspopulisme, radicaal- of zelfs extreemrechts, wordt een hoe langer hoe grotere machtsfactor in de nationale en Europese politiek. Deze vorm van nationalisme gaat veelal samen met uitsluitingsmechanismes van bepaalde bevolkingsgroepen en religies.

Hoe kan het dat onze uitdagingen wel Europees zijn geworden, maar we ons nog niet Europees verbonden voelen? Waar komt dit gevoel van nationale verbondenheid, trots en gemeenschapsgevoel vandaan? Oftewel: waarom heeft het nationalisme zo'n aantrekkingskracht en, belangrijker nog, wat kan het hedendaagse Europa hiervan leren?

We moeten Europa een spiegel voorhouden. Te lang is het lidmaatschap van de Europese Unie verkocht door politici volgens de wetten van de koele ratio, een set voordelen bij het lidmaatschap die handig zijn om

te hebben of die worden uitgedrukt in de taal van welvaart en geld. Een voorbeeld vinden we in 2018, toen Jean-Claude Juncker, de voormalige voorzitter van de Europese Commissie, zich op een congres liet ontvalen dat de Europese Unie niet meer dan een kopje koffie per dag kost. De media gingen dit factchecken, en het bedrag bleek zelfs minder te zijn dan dat. NRC berekende dat het in 2017 zou gaan om 72 eurocent per dag ('Nederland' zou de Nederlandse burger 42,30 euro per dag kosten). *De Morgen* schreef dat voor de gemiddelde Belg de Europese Unie een halve cappuccino per dag kost. Welvaart en bescherming uitgedrukt in producten en euro's: het maakt de meerwaarde van de Unie wellicht tastbaar, maar overtuigt dit Europeanen van het sterker wordende belang van Europese samenwerking? Zal bij een stemgerechtigde Europeaan het bedrag van een halve cappuccino door het hoofd schieten als die in het stemhokje staat? De Britten geloofden het wel in 2016 bij het brexitreferendum en besloten deze Brusselsse cappuccino te laten staan, ondanks alle mogelijke economische gevolgen van dien.

De vraag is: wat kan Europa tegenover de aantrekkingskracht van het nationalisme zetten zonder in de valkuil van louter rationele argumenten te stappen? De geschiedenis van het nationalisme heeft ons iets te leren, namelijk hoe belangrijk het is om een gemeenschapsgevoel aan te spreken, samen met emotie en inlevingsvermogen. Precies de instrumenten die nationalistten wel weten te gebruiken om hun eigen achterban aan te spreken. En waarom zou Europa dit niet kunnen? Het is nodig om een ander verhaal voor Europa te bou-

wen en daarbij de onderlinge verbondenheid in het verleden en het heden te benadrukken. We worden nou eenmaal niet verliefd op een omvangrijke afzetmarkt, vergaande defensiesamenwerking of dezelfde prijzen voor bellen in het buitenland.

De noodzaak voor een gevoel van verbondenheid is de afgelopen tijd alleen maar toegenomen. Het Europa van vandaag leeft in een nieuwe realiteit: in tijden van oorlog, samen met een sterke terugkeer van het nationalisme, zijn de neerdalende bommen van Vladimir Poetin tevens een aanval op een naoorlogs wereldbeeld. Het is een rechtstreekse aanval op de gedachte van Europese samenwerking en het idee dat internationale samenwerking de gruwelijkheden van oorlogsvoering kan voorkomen.

Daarom zal Europa de taal van de emotie en het gevoel beter moeten leren gebruiken. Het moet een *gevoel* worden om Europeaan te zijn, zodat de verbondenheid die er is tussen Duitsers en Italianen, tussen Zweden, Schotten en Polen ook echt doorvoeld wordt. Door dit gevoel van Europese verbondenheid zal naast de nationale identiteit ook een Europese identiteit moeten gaan leven. We zijn niet alleen Nederlander, Portugees, Let, Deen, Griek of Ier, maar ook Europeaan. De politiek zal, wanneer het om Europa gaat, niet alleen de taal van geld, veiligheid en welvaart moeten spreken, maar ook de taal van geschiedenis, verbondenheid en emotionele overtuigingskracht. Europa zal in de harten van de Europeanen moeten gaan leven.

En hierin is nog een lange weg te gaan. Uit rapporten blijkt dat de Europese identiteit op dit moment nog

niet echt leeft. De Eurobarometer van 2021 toont dat 73 procent van de ondervraagde Europese burgers zich, naast familie, vooral identificeren met hun nationaliteit. 34 procent geeft de hoogst mogelijke score om dit gevoel te beschrijven, al zijn er verschillen per land waar dit percentage nog hoger is, bijvoorbeeld Portugal en Hongarije (respectievelijk 93 procent en 87 procent) of juist lager is (in Zweden en België is dit respectievelijk 59 procent en 52 procent).

Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat het herkennen van een gevoel van Europese identiteit relatief gezien onder aan het lijstje bungelt: 56 procent ziet zichzelf op enige wijze als Europeaan, 28 procent van de groep twijfelt en 14 procent identificeert zich niet als Europeaan. Ook hier zijn er weer verschillen te vinden tussen de Europese landen in de mate van identificatie met Europa: van Hongarije, Slowakije en Malta (respectievelijk 76 procent, 75 procent en 72 procent) tot Nederland, Griekenland en Frankrijk (respectievelijk 48 procent, 42 procent en 40 procent). Ook stelt het onderzoek dat jongere mensen (15 tot 24 jaar) zich minder snel zouden omschrijven als Europeaan vergeleken met de leeftijdsgroep van 55 jaar en ouder.

Als we in andere rapporten duiken blijkt er ook door de jaren heen een groot verschil te zitten tussen het gevoel van een nationale en een Europese identiteit. Uit een rapport van de Eurobarometer uit 2015 blijkt weliswaar dat een meerderheid van de ondervraagde Europeanen een veelzijdige identiteit ervaart, namelijk nationaal én Europees, maar 51 procent identificeert zichzelf voornamelijk op basis van hun nationaliteit. 5 procent

van de ondervraagden ziet zichzelf primair als Europeaan, 1 procent als alleen Europeaan. Het nationale blijkt dus tot op de dag van vandaag leidend te zijn voor ons zelfbeeld: we identificeren onszelf veel meer met ons eigen land dan met het continent.

Zelf behoor ik tot de gelukkige groep die makkelijk de vruchten kan plukken van de vrijheden door de Europese Unie. Het Europeaan zijn is voor mij een rotsvast gevoel, ik voel mij niet alleen Amsterdammer en Nederlander, maar ook Europeaan.

Dit gevoel begon, als kind van de Erasmusgeneratie, toen ik voor een halfjaar in Parijs ging studeren in het najaar van 2017. In deze periode merkte ik dat er veel overeenkomsten zijn tussen de verschillende culturen, het was een samenkomst van Nederlanders, Zwitsers, Fransen, Italianen, Spanjaarden en Polen. De Nederlanders kregen relaties met de Fransen en de Italianen – de Nederlandse directheid zorgde voor een kort leven van deze Erasmusliefdes –, we verkenden het nachtleven en struinden overdag over de boulevards. We bezochten musea, deelden elkaars muziek en praatten over de overeenkomsten en de verschillen met thuis. We vierden oud en nieuw samen om daarna elkaar plechtig te beloven elkaar te blijven zien en te komen opzoeken.

Uiteindelijk bleek dit slechts de magie van het moment te zijn; de whatsappgesprekken werden na het afscheid korter en het gesprek viel stil. Toch was het een ervaring die ik niet meer zal vergeten. Leven in een andere, nieuwe stad gaat met vallen en opstaan: stotterend en stamelend probeerde ik gesprekken te starten met mijn medestudenten, die niet per se zin hadden in

Erasmusstudenten die na een halfjaar weer zouden vertrekken. Het studeren hield in dat ik tientallen pagina's aan informatie per vak in mijn hoofd stampte, met zware kost als Franse politieke geschiedenis uit de twintigste eeuw, om vervolgens tijdens een mondeling examen gevraagd te worden naar de twintigste president van Frankrijk; precies dat stuk dat ik slechts had samengevat in enkele regels. Probeer daar maar eens een kwartier in het Frans over door te praten. Ik voelde me weer de stamelende nieuweling die bij een café tastend op zoek was naar woorden om aan te geven dat er prima een dekseltje op de koffie *to go* mocht. Een geveinsde glimlach en twinkelende ogen aan de andere kant van de kassa probeerden je aan te moedigen om het de volgende keer zeker weer te proberen, en dit keer correct. Tijd en doorzettingsvermogen voelden op dat moment aan als het enige medicijn om over die aanwezige verschillen heen te groeien. Na zes maanden keerde je, met een verbeterde taalbeheersing, nieuwe ervaringen en herinneringen op zak, weer terug naar je vertrouwde thuis.

Het studeren in een ander land en het leren van een nieuwe taal vormen een ingang naar nieuwe achtergronden en culturen. Waar ik Europa voorheen vooral zag als een politiek naoorlogs vredesproject waardoor ik grenzeloos kon reizen, spraken de Fransen in alle ernst over Europese cultuur, een bakermat van beschaving en de gedeelde lotsbestemming van Europeanen. Dit was volledig nieuw voor me; heel anders dan hoe er in Nederland over gesproken werd. Er ging meer bezieling van uit: Europa werd hier veel meer gezien als een

verbonden cultureel geheel met een gedeeld erfgoed, een ademend organisme met een kloppend hart dat eeuwenlang vorm heeft gekregen door de stromen van de geschiedenis. Met weliswaar een duidelijke hoofdrol voor Parijs natuurlijk.

Mijn Erasmusuitwisseling in Parijs in 2017 is de vlam die bij mij persoonlijk een Europeagevoel heeft doen ontbranden. Maar ook toen al rommelde het in de Europese politiek en was de onvrede voelbaar. In 2016 hadden de Britten besloten om de Unie te verlaten na een ronduit absurde verkiezingsperiode inclusief valse beloften en scheve tegenstellingen. 51,9 procent stemde vóór uittreding uit de Unie, een historische beslissing: nog nooit had een lidstaat besloten de Unie te verlaten in plaats van toe te treden. De overtuigd Europeaan Emmanuel Macron (1977) werd in 2017 als Franse president gekozen, en vierde zijn overwinning met op de achtergrond het Europese volkslied en wapperende Franse én Europese vlaggen, maar in de laatste ronde van de presidentsverkiezingen had hij de fervent nationalistische Marine Le Pen (1968) tegenover zich staan. De keuze was tussen een Frankrijk in het hart van de Europese samenwerking enerzijds of een Frankrijk dat de Unie zou verlaten anderzijds. Het nationalisme bleef ook in de jaren daarna, terwijl de Unie van crisis naar crisis struikelde, aanwezig en zichtbaar. Dan weer latent en afwachtend, dan weer dreigend en groeiend. Het ene moment kon je opgelucht ademhalen na een positieve verkiezingsuitslag elders in Europa, om de volgende keer de krant open te slaan en wederom te zien hoe het nationalisme stap voor stap aan terrein

wint. Sindsdien is het nationalisme, al dan niet verpakt in het rechtspopulisme, niet meer weg te denken uit het publieke debat.

Om de wortels van deze strijd tussen het nationale en het Europese te begrijpen, moeten we terug naar het begin van de negentiende eeuw. Het lijkt nu haast een vanzelfsprekendheid, maar het idee dat je je Belg, Portugees of Zweed kon voelen begon toen pas echt te ontstaan. Voorheen konden landgenoten elkaar vaak niet eens verstaan door de verschillende dialecten, leefden ze soms binnen één land in verschillende tijdszones en was iedereen buiten het eigen dorp een vreemdeling. Het draaide toen om lokaliteit, trouw aan de koning, priester of je geboortestreek, en niet om nationaliteit. Dat een inwoner van een land als Estland zichzelf zou omschrijven als 'Ests', komt bijvoorbeeld pas voor het eerst voor vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw. Daarvoor zou hij of zij zich eerder identificeren met zijn of haar streek of beroep.

Na de Italiaanse eenwording in het midden van de negentiende eeuw zei de politicus en staatsman Massimo d'Azeglio (1798-1866): 'We hebben Italië gemaakt, nu moeten we Italianen maken.' En dat gebeurde met succes. Want vanaf het midden van de negentiende eeuw werden er ineens nationale helden afgestoft uit het verleden, werd er les gegeven over vaderlandse geschiedenis en werd op de scholen dezelfde nationale taal onderwezen. Langzaamaan kreeg het betekenis om Nederlander, Roemeen of Italiaan te zijn.

De staat nam vanaf dat moment de regie over onze identiteit, en dit gebeurde in heel Europa. Door het

huidige onderwijs, de monumenten en feestdagen, het gezamenlijk vieren van sportwedstrijden en de blik van de media en de politiek, blijven we ons identificeren met onze nationaliteit tot op de dag van vandaag. Vanaf de negentiende eeuw is ons land een thuis geworden, een toevluchtsoord dat bescherming biedt in tijden van onveiligheid. Een herkenningspunt in het buitenland, van de gele of witte kentekenplaten en de vertrouwde gerechten tot de nationale voetbalshirts bij een voetbalwedstrijd.

Aan de andere kant was de negentiende eeuw niet alleen de eeuw van het nationalisme, maar ook de eeuw waarin een breder gedragen Europese cultuur ontstond. De verschillende landen keken voortdurend van elkaar af, namen leden van elkaars koningshuizen over en huurden de beste architecten in uit andere landen om musea en concertgebouwen in dezelfde stijl te bouwen. Dit is een van de redenen waarom veel Europese steden zo op elkaar lijken. Het toerisme ontstond en langzaam begonnen Europeanen elkaars steden te bezoeken. Een nieuw spoorwegennet over het gehele continent verbond alle grote en kleinere steden. Het bracht de schilders, schrijvers en denkers uit alle hoeken van het continent bij elkaar in dé hoofdstad van de Europese cultuur op dat moment: Parijs. Er ontstonden gemeenschappelijke culturele stromingen die zij weer meenamen naar hun eigen land. Bij de dromers als de Franse schrijver Victor Hugo en later de Oostenrijkse auteur Stefan Zweig, ontstond het gevoel van Europees broederschap en daar schreven ze ook over. Het gevoel van Europese verbondenheid is dus niet nieuw. De ne-

gentiende eeuw blijkt een eeuw te zijn van het nationale, maar ook van het Europese, van het bouwen aan het eigene, maar ook aan het gemeenschappelijke. En het blijkt een tijd te zijn die ons nog zoveel kan leren. Want het nationale gevoel overwon, en de vraag voor ons is: zal dat in het Europa van de eenentwintigste eeuw opnieuw gebeuren?

Om de strijd tussen het nationale en het Europese te duiden, moeten we als eerste een ingebakken en aangeleerd beeld loslaten: dat Nederland door de tijd heen louter wordt bewoond en opgebouwd door Nederlanders, Frankrijk door Fransen en Polen door Polen. Dat het nationale gevoel, hoe natuurlijk het misschien ook mag aanvoelen, al vele eeuwen oud is en we onszelf ook al eeuwenlang identificeren met het land waar we opgroeien. Het heeft simpelweg te maken met een vorm van negentiende-eeuwse mythevorming. Nee, 'Grieken', 'Duitsers' of 'Belgen' kennen elkaar als volk niet al eeuwen of identificeren zichzelf niet al eeuwen zo: dat komt allemaal door de ontwikkelingen van de negentiende eeuw. Want wat kan Europa leren van de groei van het nationalisme, welke valkuilen moeten we voorkomen en hoe kunnen we ervoor zorgen dat Europa in de harten van de mensen gaat leven?

Het is tijd om het idee van de losse, de verschillende mentale, nationale eilandjes los te laten en bruggen te bouwen om ze te verbinden. Het is tijd voor een eenentwintigste-eeuwse blik op Europa.

In het eerste deel van dit essay onderzoek ik de opkomst van het nationale en het Europese gevoel in de negentiende eeuw. Welke lessen kunnen we hieruit

trekken voor het nu? In deel twee zoom ik in op onze hedendaagse Europese verbondenheid en zet een andere, open vorm tegenover het gesloten nationalisme, namelijk het Europese patriottisme. In de epiloog blikken we vooruit op de toekomst: hoe we dit Europeagevoel kunnen stimuleren en wat de uitdagingen zijn.

De ontwikkelingen in de negentiende eeuw tonen waarom ons Europese zelfbeeld als een gebroken spiegel langs de lijnen van een nieuw gevormde nationale identiteit loopt. We kijken slechts in één scherf van de spiegel, maar we kijken niet naar het geheel. En dat moet anders. De uitdagingen van onze tijd vragen om een diepgravend verhaal over onze Europese verbondenheid. Dit verhaal ligt verscholen in het verleden, klaar om ontdekt en opgepakt te worden. Dit is waarom we Europeaan zijn.